

Цитування:

Підгорбунський М. А. Археографічний аналіз рукописних збірників Октоїхів XVI ст. з колекції Інституту рукопису НБУВ *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 110-115.

Підгорбунський Микола Анатолійович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент Київського національного
університету культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2678-5147>
nikolauspjdg@gmail.com

Pidhorbunskyi M. (2020). Archaeographic analysis of manuscript collections of Oktoikhov XVI century from the collection of the Institute of Manuscript (Vernadsky National Library Of Ukraine). *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. prats', 37, 110-115 [in Ukrainian].

АРХЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РУКОПИСНИХ ЗБІРНИКІВ ОКТОЇХІВ XVI СТ. З КОЛЕКЦІЇ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ

Метою статті є аналіз рукописних збірок Октоїхів у колекції Інституту рукопису НБУВ, а також археографічний опис та виявлення характерних особливостей у півчих збірниках української Православної церкви в XVI ст. **Методологія дослідження** ґрунтується на системному аналізі, що дає змогу проаналізувати та дослідити рукописні півчі збірники. Для окреслення часових і кількісних характеристик проаналізованого матеріалу було використано статистичний і хронологічний методи. **Наукова новизна** полягає в з'ясуванні відмінностей: в оформленні тексту рукописних збірників, у використанні екфонетичного та невменого нотопису і поступовій модернізації українського півуставу. **Висновки.** Археографічний опис рукописних Октоїхів дав змогу виявити загальні риси в оформленні рукописних стародавніх збірок, тексти яких написані українським півуставом. Кожен розділ починається заголовком, написаним кіноварною в'яззю, а закінчення оформлене у вигляді колофону або невеликого графічного зображення. Відмінності полягають в оформленні богослужбових текстів і поступовій модернізації українського півуставу. Екфонетична і невмена нотації в півчих рукописних збірниках Октоїхів XVI ст. має певну варіативність. Церковні ієрархи не вважали це порушенням церковних норм, але будь-яка варіативність щодо текстів богослужіння була неприпустима, оскільки вони були канонічними. Невирішеним питанням залишається розшифрування екфонетичного та невменого нотопису, який супроводжує тексти півчих збірників. Вирішити цю проблему можна при активній співпраці українських вчених-медієвістів із науковцями західноєвропейських країн.

Ключові слова: рукописні Октоїхи, екфонетична та невмена нотація, український півустав, ініціали, колофони.

Подгорбунский Николай Анатольевич, кандидат исторических наук, доцент, доцент Киевского национального университета культуры и искусств

Археографический анализ рукописных сборников Октоихов XVI ст. из коллекции Института рукописи НБУВ

Целью статьи является анализ рукописных сборников Октоиха в коллекции Института рукописи НБУВ, а также археографическое описание и выявление характерных особенностей в певчих сборниках украинской Православной церкви в XVI в. **Методология исследования** основана на системном анализе, который позволил проанализировать и исследовать рукописные певчие сборники. Для определения временных и количественных характеристик проанализированного материала были использованы статистический и хронологический методы. **Научная новизна** заключается в выявлении различий: в оформлении текста в рукописных сборниках, в использовании экфонетической и невменной нотации и постепенной модернизации украинского полуустава. **Выводы.** Археографическое описание рукописных Октоихов позволило выявить общие черты в оформлении древних рукописных сборников, тексты которых написаны украинским полуустановом. Каждый раздел начинается заголовком, написанным кинноварной вязью, а окончание оформлено в виде колофона или небольшого графического изображения. Различия заключаются в оформлении богослужебных текстов и постепенной модернизации украинского полуустава. Экфонетическая и невменная нотации в певчих рукописных сборниках XVI в. имеет определенную вариативность. Церковные иерархи не считали это нарушением церковных норм, но любая вариативность по отношению к текстам богослужения была недопустима, поскольку они были каноническими. Нерешенным вопросом остается расшифровка экфонетической и невменной нотации, которая сопровождает тексты певчих сборников. Решить эту проблему можно при активном сотрудничестве украинских ученых-медиевистов с учеными западноевропейских стран.

Ключевые слова: рукописные Октоихи, экфонетическая и невменная нотации, украинский полуустанов, инициалы, колофоны.

Pidhorbunskyi Mykola, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Kyiv National University of Culture and Arts

Archaeographic analysis of manuscript collections of Oktoikhov XVI century from the collection of the Institute of Manuscript (Vernadsky National Library Of Ukraine)

The purpose of the article is to analyze the manuscript collections of Oktoikhov in the collection of the Institute of Manuscript of the Vernadsky National Library Of Ukraine; conducting an archaeological description and identifying characteristic features in the songbooks of the Ukrainian Orthodox Church in the 16th century. **The research methodology** includes system analysis, which made it possible to analyze and explore handwritten singing collections. To determine the temporal and quantitative characteristics of the analyzed material, statistical and chronological methods were adopted. **Scientific novelty** – is to clarify the differences: in the design of the text in manuscript collections, in the use of ekfonetics and neume notations, and the gradual modernization of the Ukrainian half-order. **Conclusions.** The archaeological description of the manuscript Oktoikh revealed common features in the design of ancient collections. The texts of manuscript collections are written by the Ukrainian half-mouth. Each section begins with a heading written in the cinnabaric script, and the end of each section has a certain design in the form of a colophon or a small graphic image. And also certain differences were revealed: in the design of liturgical texts and the gradual modernization of the Ukrainian half-order. Ekfonetics and neume notations in the singing manuscript collections of Oktoikha of the 16th century has a certain variability. Church hierarchs did not consider this a violation of certain norms, but any variability in relation to the texts of worship was unacceptable since they were canonical. The unresolved issue is the decoding of ekfonetics and neume notations, which accompanies the texts of the songbooks. It is possible to solve this problem with the active cooperation of Ukrainian medieval scholars with scientists from Western European countries.

Key words: hand-written Oktoikhi, ekfonetics and neume notations, the Ukrainian half-mouth, initials, colophons.

Актуальність теми дослідження пов'язана зі зростаючим інтересом у суспільстві до церковного та богослужбового співу української Православної церкви. З огляду на це важливим є ґрунтовне дослідження колекцій богослужбових півчих збірок, які зберігаються в рукописних фондах бібліотек України. Значна частина рукописних півчих збірок залишається недостатньо дослідженою українськими музикознавцями, що певною мірою стримує рух з точки зору розшифрування екфонетичного та невменого нотопису. Потрібно також зазначити, що внаслідок неякісного зберігання рукописних збірок їхній стан із кожним роком погіршується і призводить до втрати цінного матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням рукописних збірок із колекції фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського займалися О. Іванова та Л. Дубровіна. Вони здійснили аналіз рукописних півчих збірок Міней, Тріодей і Октоїха у своїх працях «Кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2016) та «Півчі богослужбові книги у репертуарі рукописних книг XVI ст. у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2003) [6, 7]. Маючи філологічну освіту, О. Іванова та Л. Дубровіна сконцентрували свою увагу на загальному описі рукописів, залишивши поза увагою екфонетичний і невменний нотопис, який супроводжує текст півчих збірок.

Метою статті є аналіз українських рукописних збірок Октоїхів XVI ст. з колекції Інституту рукопису НБУВ, а також археографічний опис і виявлення характерних особливостей у богослужбових півчих збірниках.

Виклад проблеми. Богослужбові півчі збірники, такі, як Тріодь, Мінея та Октоїх охоплюють коло змінних піснеспівів на весь календарний рік. Саме Октоїх є найбільш давнім богослужбовим півчим збірником, поширений у Київській Русі з XI ст. Октоїх (від грецьких слів $\acute{\omicron}\tau\acute{\omega}$ – вісім, і $\eta\chi\omicron\varsigma$ – голос, – Осьмогласник) – богослужбова книга, що містить тексти змінних молитов восьми гласів на кожен день тижня. Богослужбовий церковний рік поділяється на два головні періоди: період співу Октоїха і період співу Тріоді [8].

Піснеспіви Октоїха входили до єдиного комплексу співів тропарно-стихирного типу, що сформувався у Візантії в VII ст. і мав назву Тропологій (Τροπολόγιον) «Tropologion», або «Tropologion». Найбільш ранні папірусні джерела Тропологіона в Антиохійському Патріархаті можуть бути датовані VI ст. У той час ці гімни ще не були головним жанром Октоїха [1]. Так, Tropologion, присвячений репертуару Октоїха, був написаний патріархом Северусом Антиохійським із Гази, сирійським єпископом Павлом із Едесси в період 512–518 рр. Саме цей рукопис зберігся тільки в сирійському перекладі Іакова Едеського і датується 675 роком [2].

Монахи Іоанн Дамаскін і Косма Маюмський (приблизно 676–749 рр.), які перебували в монастирях Saint Catherine на Синайській горі та Mar Saba (Лавра святого Савви) у Палестині, створили цикл стихир [3]. Іоанна Дамаскіна вважають також творцем Агіополітичного Октоїха (від $\eta\alpha\gamma\iota\omicron\varsigma$ polis, «Святе місто» – Єрусалим). Цей трактат повністю зберігся в копії XIV ст. Є гіпотеза про його існування в період між Нікейським собором (787 р.) та часів Іосифа Гимнографа (816–886 рр.), коли трактат являв собою книгу Tropologion [4]. Косма Маюмський написав урочисті канони для утрєні в Лазареву

суботу, Вербної неділі, тріоди, які вигукували під час Страсного тижня, перший канон Різдва, і найкращий твір – «Канон на Різдво». У богослужбових книгах Православної Церкви йому приписують авторство чотирнадцяти канонів [9].

Пізніше Тропологи були доповнені Феодором Студитом (759–826 рр.) і його одним із молодших братів Іосифом Фессалонічним. Феодор Студит створив Тріодіон, П'ятидесятницю та три антифона Октоїха. Іосиф склав піснеспіви до пісного Тріодіона, канон до недільного тижня блудного сина та інші гімни. Феодан Нікейський (775–845 рр.) написав канон Троїці для недільної вечірньої служби. Ряд творів написали ігумена та гимнограф Кассіані (Кассія) (810–865 рр.), монахиня Фекла із Нікеї, митрополит Митрофан Смирнський (IX ст.), митрополит Пауль із Аморії, імператори Лев VI та Константин VII (X ст.), а також інші анонімні автори [5].

Основа сучасного Октоїха сформувалася в Палестині наприкінці VII – початку IX ст., коли там склалася сучасна структура так званих седмичних пам'ятей, наприклад, неділя – день Воскресіння Ісуса Христа, понеділок – день покаяння і святих ангелів, вівторок – день покаяння і св. Іоанна Хрестителя та ін. У цей же час виникли основні жанри пісень Октоїха: стихира, тропар, канон. У результаті сформувався самостійний богослужбовий півчий збірник восьми гласів. Із часів Середньовіччя система восьми гласів використовувалася для складання релігійних піснеспівів у візантійській, сирійській, вірменській, грузинській, латинській і слов'янській церквах. Візантійська книга «Октоїх» спочатку була частиною Стихиеріона – це була одна з перших збірок гімнів із музичною нотацією, її копії збереглися, починаючи з X ст. Згодом цей єдиний кодекс розпався на мінейний (тексти нерухомого річного кола), тріодний (тексти рухомого великоднього кола) і Октоїх (тексти седмичного кола). На ранній стадії розвитку осьмогласні комплекти седмичних співів отримали назву Октоїх або Паракліт [12].

Репертуар пісень ранніх грецьких списків Октоїха є набагато ширшим за сучасний Октоїх. До більш пізнього періоду відноситься складання буденних канонів Октоїха, а також канонів св. Трійці на недільній полунощниці Митрофана, єпископа Смирнського (IX ст.). Студійська редакція Октоїха, зазначає О. А. Крашенинникова, набула поширення в грецьких списках наприкінці XI – початку XII ст., і являла собою тип повного літургійного Октоїха, в якому піснеспіви утворювали закінчені богослужбові послідовності [8].

Наприкінці IX ст. перекладом грецьких піснеспівів Октоїха на слов'янську мову займалися святі Кирило і Мефодій. Складання 1-ї

редакції слов'янського Октоїха пов'язано з ім'ям св. Климента Охридського (прибл. 840–916 рр.), який не лише переклав тексти грецького Октоїха, а й доповнив їх своїми оригінальними канонами і деякими стихирами. У південно-слов'янських країнах спочатку набула поширення не студійська, а палестинська редакція грецького Октоїха, яка наприкінці X – початку XI ст. була перенесена в Київську Русь [8].

З IX до XIII ст. збірки Октоїха були розширені і до них були додані піснеспіви щоденних богослужінь іншими авторами, зокрема й давньоруськими: деякі піснеспіви у недільній службі полунощниці були додані єпископом Кирилом Туровським (1130–1182 рр.). За красномовність його називали другим Златоустом, зберіглася велика кількість повчань, урочистих Слів і молитовних текстів Кирила Туровського. Старокиївський Октоїх XII–XIV ст. не нотувався, однак пов'язані з ним цикли пісень іноді виписувалися з нотацією в інших книгах. Велика кількість таких піснеспівів міститься в Типографському статуті після Кондакаря – нотовані псалмодійні вірші кафизм і тропарі, степені антифонів, а також добірка подобнов. Євангельські стихири на вісім гласів збереглися в Благовіщенському кондакарі та Стихирарях XII ст. [10].

З XV ст. відбувається процес становлення системи півчих книг, які фіксували церковні піснеспіви та класифікували їх за видами. Повний Октоїх сучасного типу почав формуватися на початку XV ст. під впливом південно-слов'янських зразків. Він містив єрусалимську редакцію Октоїха, що виникла у Візантії під час поширення там Новоєрусалимського богослужбового статуту. Важливим етапом у становленні Октоїха-Стихираря стала поява нотованих розспівів, в яких уперше стихири седмичного циклу були записані з невменими знаками. Їхня графічна редакція на той час ще не склалася остаточно, стверджує І. Є. Лозова, проте вже була близька до тієї, яка стане основною, починаючи зі списків останньої чверті XV ст. [11].

У XVI ст. Октоїх у результаті відповідних змін стає більш повним і різноманітним за складом піснеспівів. Усі піснеспіви Октоїха (стихири, тропарі, канони) розподіляються відповідно до восьми гласів. Кожна з восьми частин Октоїха (гласів) містить піснеспіви всіх седмичних днів цього гласу з неділі (суботи вечора) до ранку суботи. У чергування кожного седмичного дня входять тексти змінних піснеспівів вечірні, повечір'я, утрени та літургії; чергування недільного дня включає також піснеспіви малої вечірні та полунощниці. Починаючи з вечора Світлої Суботи, Октоїх співається на повечірні. Фомина неділя (перша неділя після Пасхи) і наступні за ним шість днів –

це перший глас, Тиждень дружин мироносиць (друга неділя після Пасхи) і наступні за ним шість днів – це другий глас, і далі по порядку кожні сім днів. Коли проходить вісім седмиць, або 56 днів, то знову починається перший глас із богослужіння вечора перед неділею. Така послідовність зберігається впродовж всього року. Спів Октоїха закінчується в Лазареву суботу. Пісенспіви всіх восьми тижнів (неділь) у церковному Статуті називаються «стовпом». Таких стовпів протягом року шість і всі вони починаються в певний час. Кожен стовп Октоїха в певному році починається в різні числа, – це зазначено в Пасхалії зрячій [8].

Серед унікальних рукописних зібрань XVI ст., які зберігаються в колекції Інституту рукопису НБУВ, є богослужбові півчі збірки Октоїхи. Ця колекція півчих богослужбових книг представлена шістьма рукописами: одна болгарська і п'ять українських збірок. Про історію виникнення та побутування цих богослужбових книг свідчать різноманітні записи: купчі, дарчі, записи замовників, однак більшість з них – вкладні. Півчі збірники Октоїхи, як правило, складаються з двох книг: кожна по чотири гласи (1–4 і 5–8). Більшість збірників Октоїхів збереглися зі значними пошкодженнями, з утраченими зошитами, відірваними аркушами, деякі з аркушів збереглися лише у фрагментах (ф. 309, № 566, ф. VIII, № 545) [15, 17]. Активне використання цих збірок під час богослужіння призводило до погіршення їхнього стану внаслідок залиття, відриву окремих аркушів, а іноді й цілих розділів, потрапляння воску на текст тощо. У результаті Октоїхи ставали непридатними для подальших служб і потребували реставрації. Доволі часто реставрування рукописів було неякісним, тому послідовність аркушів у цих збірках переплутана, а певні частини тексту взагалі втрачені (ф. 309, № 566, ф. 312, № 87) [15, 16]. У рукописних півчих збірках на особливу увагу заслуговують записи писців, які в більшості випадків вказують на дату та місце написання кодексу, визначають соціальний стан особи, яка переписувала рукопис, та на територію функціонування. Записи розміщувалися писцями здебільшого безпосередньо після тексту твору [6].

Здійснюючи археографічний опис Октоїха (ф. 309, № 566), можна виокремити певні особливості в оформленні цього рукопису. Він написаний приблизно наприкінці XV ст. – початку XVI ст. Оправа рукопису – це дошка в темно-коричневій шкірі, застібки втрачені. Сліпе тиснення на шкірі майже не зберіглося. Рукопис частково реставрований, верхні поля аркушів мають сліди горіння. На аркушах збірника також є воскові плями, що свідчить про тривале використання рукопису під час богослужіння. Значна частина аркушів відірвані, розірвані та мають ветхий стан. Рукопис потребує реставрації.

Формат письма Папір 4° (195x158). Загальна кількість аркушів – 426. Рукопис написаний українським півустановом наприкінці XV ст. – початку XVI ст. Почерків – вісім, чорнило світло- і темно-коричневе, кіновар. Зміст рукопису 1–420 арк. – це гласи з п'ятого по восьмий. Текст супроводжують екфонетичні та невменні знаки, які зустрічаються і на бічних полях рукопису. Заставки з елементами рослинного живопису по краях. Заголовки гласів днів тижня з елементами в'язі. Заголовні ініціали невеликі, тонкі, іноді оздоблені рослинними елементами, написані кіновар'ю. Заставка на першому аркуші плетінчаста, виконана темно-коричневим чорнилом, оздоблена кіновар'ю, фон заповнений коричневою та зеленою фарбами. На 50 арк. – 50 зв. є сліди проби пера українським півустановом та скорописом. На 50 арк. зображений нотний стан із квадратними нотами. Кінцівки розділів часто відмічені орнаментальною смужкою з крапок, ком, рисок, виконаних чорнилом і кіновар'ю [15].

Октоїх (ф. VIII, № 545) написаний у 60–80 рр. XVI ст. Рукопис без початку і кінця, кількість аркушів становить 211. Формат рукопису Папір 4° (190x130). Текст написаний українським півустановом другої половини XVI ст. Багато аркушів відірвані, текст зберігся фрагментарно. Рукопис має сліди давньої реставрації, про це свідчать підклеєні аркуші до корінця. Збірка потребує нової реставрації. Рукопис має два почерки: перший – 2–129 і другий – 130–211. Текст написаний коричневими, темно-коричневими чорнилами та кіновар'ю. Заголовки розділів написані кіноварною в'яззю із зазначенням певного гласу до виконання. Заголовні ініціали написані кіновар'ю з елементами рослинного живопису. Текст рукопису супроводжується екфонетичними та невменними знаками. Оправа – дерев'яна дошка без покриття, застібки не збереглися. Текст починається тропарем п'ятої пісні канону утрени неділі першого гласу «Иже апостоли посреди твари утверди». Закінчується рукопис стихирою євангельською воскресною шостого гласу «Воистину Христе ко учеником Божиим мир свой подавая» [17].

Октоїх (ф. 307, № 434) написаний приблизно в 30–40 рр. XVI ст. У рукопису відсутній початок і кінець (бракує кілька аркушів на початку і в кінці). Загальна кількість аркушів – 345. Формат рукопису – Папір 4° (185x145). Збірник реставрований на початку XIX ст. Обкладинка картонна, корінець та кутики обкладинки виконано з коричневої шкіри. Текст написаний раннім українським півустановом першої половини XVI ст. Почерків дев'ять, чорнило світло-коричневе, коричневе та кіновар. На вільному аркуші форзаца штамп «Бібліотека Києво-Златоверхо-Михайлівського монастиря 189...

№...». Заголовки розділів написані кіноварною в'яззю. Заголовні ініціали виділені кіновар'ю, текст рукопису супроводжують екфонетичні та невмені знаки, які зустрічаються і на бічних полях рукопису. Зміст з 1 по 343 арк. – це Служби 1–4 гласів, рукопис починається з тропарів восьмої пісні канону служби суботи вечора і закінчується світильними воскресними (343 зв. по 345 зв.). Кінцівки піснеспівів прикрашені хвилястими та крапками [14].

У наступному Октоїху (ф. 312, № 87) також відсутній початок і кінець. Сам рукопис має 113 арк., написаний у першій половині XVI ст., реставрований у XIX ст., має картонну обкладинку, корінець та кутики обкладинки виконано з темно-коричневої шкіри. Формат рукопису – Папір 2° (257x185). Текст написаний раннім українським півустановом у першій половині XVI ст. Рукопис має сліди залиття. Почерк один, коричневе чорнило і кіновар. Октоїх зберігся у фрагментарному вигляді й містить розрізнені піснеспіви восьми гласів. На форзаці штамп «Бібліотека Києво-Софійського Собора № 90». Заголовки розділів написані кіноварною в'яззю. Заголовні ініціали кіноварні, наприкінці рукопису виділені рослинним живописом. Позначення окремих піснеспівів (богородичнів, троїчних, мученичних, іноді – троїчних, слав і нині) містяться на бічному полі. Зміст рукопису – це євангельські й апостольські читання. На нижньому полі 1 арк. скорописом написано «Києво-Софійської бібліотеки 1854, а на правому бічному полі цього аркушу штамп «Бібліотека Києво-Софійського собора №...»». Текст рукопису починається богородичним четвертої пісні воскресного канону «Жезль ис корені ієсеова...». Текст рукопису супроводжують екфонетичні та невмені знаки, які зустрічаються і на бічних полях рукопису. Починаючи з 10 зв. і по 19 арк. є запис на нижньому полі: «во имя оца и сына и святого Дха Аминь Сию книгу глаголюму октоихъ писаний купил рабъ Бжи Авраамъ Хменицкий в селе Забелоче в ченаго оца Стефана Грохоского превитера Родомыского на то часъ будещаго за чирн дойнице пшенице Киевско мери року ащко ануарія ѿ дня дліа потреби своей которой не возбраніае и до цекви до слушнаго часу поки Бгъ да поможе». Текст рукопису закінчується тропарем першої пісні воскресного канону третього гласу «Победитель оуделеніе на съмръть» [16].

Октоїх (ф. 1, № 4056) написаний у 70–90 рр. XVI ст. У рукопису відсутні початок і кінець. Текст написаний українським півустановом у другій половині XVI ст. Кількість аркушів – 132. Рукопис без оправи, вкладений у картонну папку. Блок розбитий, аркуші випадають, рукопис потребує реставрації. Формат рукопису – Папір 2° (300x200), темно-коричнєве чорнило та кіновар.

Заголовки розділів написані кіноварною в'яззю із зазначенням гласів. Заголовні ініціали написані кіновар'ю. Над текстом проставлені екфонетичні та невмені знаки. Майже на кожному аркуші в колонтитулі проставлений глас до виконання. На 100 арк. є прямокутна заставка у вигляді плетінки з витягнутими ромбами, виконана чорнилами та кіновар'ю. По кутах заставки рослинний живопис, зверху по центру знаходиться хрест. Заповненням ромбів є крапки, виконані чорнилом, і хрести, виконані чорнилом та кіновар'ю. На 101 арк. закінчення тексту виконано у вигляді трьох колофонів. Перші два мають звичайний вигляд, а третій колофон – у перевернутій формі, під яким риски, виконані чорнилом, і кіноварні крапки у вигляді конуса. Зображення трьох колофонів у такій послідовності нагадує хрест. Зміст рукопису з 1 арк. по 99 арк. гласи третій і четвертий починаються мученичним утрєні понеділка. З 99 арк. до 132 арк. глас п'ятий обривається на хрестобогородичні в п'ятницю утрєні [13].

Висновки. Археографічний опис рукописних Тріодей XVI ст. із колекції Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дав змогу виявити загальні риси в оформленні стародавніх півчих збірок – в оздобленні спостерігається більш активне використання плетінки балканського стилю, яка стає різнокольоровою. Поширеним в оформленні півчих збірок є також рослинний стиль: мотивами такого орнаменту є листя, квіти, бруньки. Тексти рукописних збірників написані українським півустановом. У колонтитулі рукописних збірок розміщені позначення гласів, іноді до них додаються назви свята. Кожен розділ починається заголовком, написаним кіноварною в'яззю. Відповідно закінчення кожного розділу має певне оформлення у вигляді колофону чи будь-яких фігур (хреста, чаші), або невеликих графічних зображень, де використовуються крапки, коми, хвилясті лінії, хрестики тощо. Потрібно визначити і певні відмінності в півчих рукописах, а саме в оформленні тексту та поступовій модернізації українського півустанову. Екфонетична і невмена нотація в півчих рукописних збірниках мають певну варіативність, що не засуджувалось Православною церквою. Натомість будь-яка варіативність стосовно текстів богослужіння була неприпустима, оскільки вони були канонічними.

Невирішеним залишається питання розшифрування екфонетичного та невменого нотопису, який супроводжує тексти Пісних та Цвітних Тріодей. Подальші ґрунтовні дослідження півчих рукописних збірок української Православної церкви наблизять вчених-медієвістів до розшифрування та перекладення їх на сучасну нотацію.

Література

References

1. Frøyshov, Stig Simeon R. (2012). The Georgian Witness to the Jerusalem Liturgy: New Sources and Studies. Eastern Christian Studies. 12. Leuven, Paris, Walpole: Peeters. pp. 227–267.
2. Kujumdzieva, Svetlana (2012). The Tropologion: Sources and Identifications of a Hymnographic Book. Българско музикознание.
3. Nikiforova, Alexandra (2013). Tropologion Sinait. Gr. NE/МГ 56–5 (9th c.): A new source for Byzantine Hymnography. Scripta & E-Scripta. International Journal for Interdisciplinary Studies. 12: 157–185.
4. Raasted, Jørgen, ed. (1983). The Hagiopolites: A Byzantine Treatise on Musical Theory.
5. Wolfram Gerda (2003). Der Beitrag des Theodoros Studites zur byzantinischen Hymnographie. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. 53: 117–125.
6. Іванова О. А. Кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Історико-кодікологічне дослідження. Альбом філіграней, відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ : НБУВ, 2016. 256 с.
7. Іванова О. А., Дубровіна Л. А. Півчі богослужбові книги у репертуарі рукописних книг XVI ст. у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Рукописна та книжкова спадщина України. 2003. Вип. 8. С. 71–79.
8. Крашенинникова О. А. Древнеславянский Октоих св. Климента архиепископа Охридского. Москва : Языки славянских культур, 2006. 386 с.
9. Кэтрин Цай. Хронология истории Восточной Церкви (Divine Ascent Press, Станция Пойнт Рейес, Калифорния, 2004.
10. Лифшиц А. Л. О датировке Стихираря из Троице-Сергиевой лавры. Сборник статей в честь 75-летия Г. З. Быковой. Москва, 2003. С. 96–101.
11. Лозовая И. Е. Знаменный распев URL: https://w.histrf.ru/articles/article/show/znamiennyi_raspiev_znamiennyi_ropiev_znamennoie_pieniie_kriukovoie_pieniie
12. Триодъ Постная и Цветная. URL: <https://ruvera.ru/triod>
13. НБУВ, ф. 1, № 4056. Октоїх рукопис XVI ст.
14. НБУВ, ф. 307, № 434. Октоїх рукопис XVI ст.
15. НБУВ, ф. 309, № 566. Октоїх рукопис XVI ст.
16. НБУВ, ф. 312, № 87. Октоїх рукопис XVI ст.
17. НБУВ, ф. VIII, № 545. Октоїх рукопис XVI ст.

1. Frøyshov, Stig Simeon R. (2012). The Georgian Witness to the Jerusalem Liturgy: New Sources and Studies. Eastern Christian Studies. 12. Leuven, Paris, Walpole: Peeters. pp. 227–267 [in French].
2. Kujumdzieva, Svetlana (2012). The Tropologion: Sources and Identifications of a Hymnographic Book. Българско музикознание [in Bulgarian].
3. Nikiforova, Alexandra (2013). Tropologion Sinait. Gr. NE/МГ 56–5 (9th c.): A new source for Byzantine Hymnography. Scripta & E-Scripta. International Journal for Interdisciplinary Studies. 12: 157–185 [in Russian].
4. Raasted, Jørgen, ed. (1983). The Hagiopolites: A Byzantine Treatise on Musical Theory[in Norwegian].
5. Wolfram Gerda (2003). Der Beitrag des Theodoros Studites zur byzantinischen Hymnographie. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. 53: 117–125 [in German].
6. Ivanova O. A. Cyrillic manuscript book of the XVI century. from the holdings of the Institute of Manuscripts of the VI National Library of Ukraine Vernadsky: Historical and codicological study. Filigree Album. Rep. ed. L.A. Oakwood. Kyiv: NBUV, 2016. 256 p. [in Ukrainian].
7. Ivanova O. A., Dubrovina L. A. Semi liturgical books in the repertoire of manuscripts of the XVI century. in the holdings of the Institute of Manuscripts of the VI Vernadsky National Library of Ukraine. Manuscript and book heritage of Ukraine. 2003. Issue 8. С. 71–79 [in Ukrainian].
8. Krasheninnikova O. A. Ancient Slavic Oktoih sv. Clement of the Archbishop of Ohrid. M.: Languages of Slavic cultures, 2006. 386 p. [in Russian].
9. Katherine Tsai. Timeline of the History of the Eastern Church (Divine Ascent Press, Point Reyes Station, California, 2004 [in English].
10. Lifshits A. L. On the dating of the Verse from the Trinity-Sergius Lavra. Collection of articles in honor of the 75th anniversary of G.Z. Bykova. M., 2003. S. 96-101 [in Russian].
11. Lozova I. E. Znamenny chant URL: https://w.histrf.ru/articles/article/show/znamiennyi_raspiev_znamiennyi_ropiev_znamennoie_pieniie_kriukovoie_pieniie [in Russian].
12. Lean and Color Triode. URL: <https://ruvera.ru/triod>. [in Russian].
13. NBUV, f. 1, No. 4056. Oktoih manuscript of the XVI century [in Ukrainian].
14. NBUV, f. 307, No. 434. Oktoih manuscript of the XVI century [in Ukrainian].
15. NBUV, f. 309, No. 566. Oktoih manuscript of the XVI century [in Ukrainian].
16. NBUV, f. 312, No. 87. Oktoih manuscript of the XVI century [in Ukrainian].
17. NBUV, f. VIII, No. 545. Oktoih manuscript of the XVI century [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020

Прийнято до друку 06.02.2020